

STRESZCZENIE

Chrześcijański syjonizm w polskich środowiskach ewangelikalnych po 1945 roku

Ewangelikalizm jest jednym z najliczniejszych nurtów protestantyzmu. Duża część chrześcijan ewangelikalnych wyznaje pogląd, wedle którego Żydzi odegrają istotną rolę w czasach ostatecznych. Wedle różnych scenariuszy eschatologicznych obecnych w chrześcijaństwie ewangelikalnym członkowie narodu wybranego zostaną zebrani w Ziemi Izraela, poddani prześladowaniom przez antychrysta, tzw. wielkiemu uciskowi, a następnie nawróczą się do Jezusa przed lub w trakcie jego powtórnego przyjścia na Ziemię. Ten religijny pogląd skutkuje wspieraniem przez chrześcijan Państwa Izrael i imigracji do niego Żydów, a także różnorodnymi działaniami na rzecz żydowskiej diasporы. Ruch ten nazywany jest w literaturze przedmiotu chrześcijańskim syjonizmem. W Polsce chrześcijanie ewangelikalni nie są liczni, ale również wśród nich wyraźnie zaznacza się obecność chrześcijańskiego syjonizmu, zwłaszcza w aspekcie instytucjonalnym.

Celem rozprawy jest zbadanie i krytyczne opisanie ruchu chrześcijańskiego syjonizmu w polskich środowiskach ewangelikalnych po 1945 roku poprzez próbę odpowiedzi na następujące pytania: Jaka jest teologia polskiego chrześcijańskiego syjonizmu? Czy różni się ona od teologii chrześcijańskiego syjonizmu za granicą? Jaka jest historia chrześcijańskiego syjonizmu w Polsce szczególnie w wymiarze instytucjonalnym? Jakie organizacje chrześcijańskiego syjonizmu funkcjonowały i funkcjonują w Polsce, jaka jest ich historia, główni przedstawiciele i formy działalności? Czy działalność polskich przedstawicieli ruchu jest podobna do działalności chrześcijańskich syjonistów za granicą?

Rozprawa posiada następującą strukturę. Rozdział 1 zatytułowany został „Wprowadzenie do relacji chrześcijańsko-żydowskich”. Posiada on charakter syntetyczny i wprowadzający. Przedstawia on relacje między obiema religiami od zaistnienia chrześcijaństwa aż po okres średniowiecza, następnie zaś stosunek do Żydów protestantyzmu w okresie od czasów Reformacji poprzez powstanie chrześcijaństwa ewangelikalnego i nurtu chrześcijańskiego syjonizmu do okresu współczesnego. Ukazuje on dogmatyczną podstawę chrześcijańskiego syjonizmu (w tym obecnego w Polsce), czyli teologię millenarystyczną i dyspensacyjistyczną. Zarazem prezentuje on dyskusję, którą spowodował chrześcijański syjonizm w środowiskach ewangelikalnych, dotyczącą zagadnień soteriologicznych. W środowiskach chrześcijańskich syjonistów pojawiły się poglądy o potencjale zbawczym judaizmu, wyjaśniane przykładowo za pomocą koncepcji dwóch przymierzy. Nie przyczyniły

się one jednak do zmiany soteriologii ewangelikalnej. Ostatnia część wprowadzającego rozdziału przedstawia najważniejsze organizacje chrześcijańskich syjonistów na świecie.

Rozdział 2 nosi tytuł „Teologia chrześcijańskiego syjonizmu w polskim ewangelikalizmie”. Ma on charakter analityczny - posłużono się w nim analizą tekstu. Rozdział oparty został na publikacjach wydawanych w Polsce przez przedstawicieli chrześcijańskiego syjonizmu i środowiska ewangelikalne. Są to zarówno dzieła polskich autorów jak i tłumaczenia książek i artykułów obcojęzycznych. Rozdział przedstawia główne tematy teologiczne, które pojawiały się w środowiskach chrześcijańskich syjonistów w Polsce. Rozdział ten pokazał, że Żydzi i Izrael w polskich publikacjach ewangelikalnych po 1945 roku przedstawiani byli pozytywnie, głównie z powodu przyjęcia założeń dyspensacyjistycznych, wedle których Izrael ma się w przyszłości nawrócić do Chrystusa. Relację wzajemną Kościoła i Synagogi ujmowano w teologii polskiego chrześcijańskiego syjonizmu w przeszłości głównie tak, jak czyniła to teologia dyspensacyjistyczna umieszczając Kościół i Izrael na dwóch odrębnych drogach. Wybranie Izraela jest trwałe, niemniej jednak pozostaje on obecnie w gorszej sytuacji niż Kościół. Pełnia błogosławieństw Izraela objawi się dopiero w przyszłości po jego eschatologicznym prześladowaniu i nawróceniu. W późniejszych latach zaobserwować można odchodzenie od klasycznego dyspensacyjistycznego scenariusza. Według nowszych poglądów Kościół i Izrael będą połączone w czasach ostatecznych wspólnotą losów. Najnowszym modelem ujęcia relacji wzajemnej Kościoła i Izraela jest tzw. teologia drzewa oliwnego, wedle której Izrael i jego rzeczywistość stoi w centrum Bożej historii zbawienia, nie-Żydzi zaś zostali włączeni w rzeczywistość Izraela dzięki Chrystusowi. Mimo to, ewangelikalny pogląd o konieczności osobistej wiary w Chrystusa do zbawienia pozostaje wciąż prawomocny. Soteriologiczne dyskusje bazujące na teologii dwóch przymierzy, pojawiające się za granicą, nie były obecne w środowiskach chrześcijańskich syjonistów w Polsce. W naszym kraju – dzięki jednej publikacji – pojawiła się idea oparta na Liście do Rzymian o soteriologicznym potencjale judaizmu, ale nie wywołała większych dyskusji. Powszechnie są za to wezwania do praktycznych działań na rzecz Żydów i Izraela.

Rozdział trzeci nosi tytuł: „Instytucje i postaci związane z chrześcijańskim syjonizmem w ewangelikalizmie polskim”. Ma on charakter analityczny, w którym posłużono się metodą monografii instytucji. Oparty został on o literaturę taką jak: dokumenty prawne – statuty, informatory, sprawozdania, notatki prasowe, druki ulotne itp. Tworząc go posłużono się technikami wywiadu i obserwacji uczestniczących. Scharakteryzowane zostały w nim następujące instytucje chrześcijańskiego syjonizmu w Polsce: Wspólnota „Drzewo Oliwne”,

Stowarzyszenie Służba Szalom w Oświęcimiu, Misja Poślij Mnie, Fundacja Polania, Fundacja Pojednanie, Misja Polska-Izrael, Oficyna Wydawnicza Tiqva, Misja Szalom, Fundacja SPA, Służba „Ebenezer”, Zespół Tańca Żydowskiego „Klezmer”. Wszystkie z opisywanych instytucji działają w oparciu o podobne założenia teologiczne, ale w różnorodny sposób zarówno w Kościołach, głównie ewangelikalnych, ale także poza nimi. Zdecydowana większość z nich, to organizacje typowo polskie, tylko jedna zaś, a mianowicie Służba „Ebenezer” jest polskim oddziałem organizacji międzynarodowej z siedzibą w Wielkiej Brytanii.

Czwarty, ostatni rozdział, zatytułowany został: „Krytyczna ocena chrześcijańskiego syjonizmu z uwzględnieniem polskiej specyfiki”. Poruszone zostały w nim zagadnienia związane z ruchem chrześcijańskiego syjonizmu wywołujące najwięcej kontrowersji. I tak zwrócono uwagę, że dyspensacyjistyczny scenariusz czasów ostatecznych stał się jednym z najważniejszych dogmatów, rzutujących na interpretacje Biblii i uniemożliwiających przyjęcie wniosków płynących z odkryć współczesnej bibliistyki. W rozdziale omówiona została także kwestia politycznego zaangażowania ruchu, które może skutkować eskalacją konfliktu na Bliskim Wschodzie. Polski chrześcijański syjonizm zaangażowany jest w nieliczne akcje wspierające Państwo Izrael, ale nie dąży do eskalacji i nie cieszy się z konfliktu żydowsko-palestyńskiego. Jest on w większym stopniu ireniczny. Fakt, że Żydzi i Izrael są elementem dogmatyki chrześcijańskich syjonistów, powoduje, że członkowie narodu wybranego często są traktowani przedmiotowo, a chrześcijanie interesują się wyobrażonymi, a nie rzeczywistymi Żydami. Niebezpieczeństwo takie dotyczy także ruchu w Polsce. Polski chrześcijański syjonizm pozostaje wierny podstawowym założeniom teologicznym ewangelikalizmu, w tym ewangelikalnej, stosunkowo ekskuzywistycznej, soteriologii. Nurt ten nie prowadzi ani w Polsce ani na świecie dialogu z judaizmem ujętym w instytucjonalne ramy. Cechą charakterystyczną dla Polski jest świadomość Holokaustu, wspólnej chociaż niełatwej historii, która stanowi zobowiązanie do utrzymywania dobrych relacji chrześcijańsko-żydowskich i polsko-żydowskich. Rozdział wieńczony jest podsumowaniem, które dotyczy także wcześniejszych części pracy. Rozprawa zaopatrzona została w zakończenie, podzieloną na działy bibliografię i aneksy.

Praca pokazała, że chrześcijański syjonizm w Polsce jest odzwierciedleniem syjonizmu ewangelikalnego za granicą. Podobna jest szczególnie teologia ruchu. Dlatego też polski chrześcijański syjonizm dzieli z międzynarodowym chrześcijańskim syjonizmem zalety (jak np. pozytywne postrzeganie Żydów, świadomość zła, które wyrządzili Żydom chrześcijanie, uznanie trwałości i nieprzemijalności przymierza Boga z Izraelem, dostrzeganie

żydowskich korzeni chrześcijaństwa, troska o pamiątki diasporы żydowskiej, walka z antysemityzmem), ale i wady takie jak np. przedmiotowe traktowanie Izraela, brak dialogu międzyreligijnego z judaizmem, postrzeganie Żydów przez pryzmat eschatologii bazującej głównie na dyspensacjonalizmie. Polski chrześcijański syjonizm działa bardzo preźnie, o czym świadczy stosunkowo duża liczba aktywnych instytucji chrześcijańskich syjonistów – stowarzyszeń, fundacji i misji. W Polsce ruch ten jest stosunkowo ireniczny, podkreśla się w nim bowiem wagę pokoju między Żydami z jednej strony a Arabami i Palestyńczykami z drugiej. Dużą rolę odgrywa też tysiącletnia wspólna polsko-żydowska historia oraz Zagłada, która dokonała się na ziemiach polskich. Polscy chrześcijańscy syjoniści stawiają sobie także za cel dbanie o pamiątki po żydowskiej diasporze.

SUMMARY

Christian Zionism in Polish Evangelical Circles after year 1945

Evangelicalism is one of the most numerous fractions of Protestantism. A large proportion of evangelical Christians hold the view that Jews will play an important role in the last days. According to various eschatological scenarios present in evangelical Christianity, members of the chosen nation will be gathered in the Land of Israel, subjected to persecution by antichrist (so-called great tribulation), and then they will convert to Jesus before or during his second coming to Earth. This religious view results in Christian support for the State of Israel and for immigration of Jews to this country, as well as in various activities for the Jewish diaspora. This movement is called "Christian Zionism" in the scholarly literature of the subject. The evangelical Christians are not numerous in Poland. Despite this, the presence of Christian Zionists is clearly visible in Polish Protestantism.

The purpose of the dissertation is to critically examine and critically examine the Christian Zionism movement in Polish evangelical circles after 1945 by an attempt to answer the following questions: What is the theology of Polish Christian Zionism? Is it different from the theology of Christian Zionism abroad? What is the history of Christian Zionism in Poland especially in the institutional dimension? What Christian Zionism organizations functioned (and function) in Poland, what is their history, main representatives and forms of activity? Is the activity of Polish representatives of the movement similar to the activities of Christian Zionists abroad?

The dissertation has the following structure. Chapter 1 was titled "Introduction to Christian-Jewish Relations." The chapter is synthetic and introductory. It presents relations between the two religions from the time of the emergence of Christianity to the Middle Ages, and then the attitude towards the Jews present in Protestantism in the period from the Reformation through the emergence of evangelical Christianity and the movement of Christian Zionism to the modern period. It shows the dogmatic foundations of Christian Zionism, i.e. millenarian and dispensationalist theology. At the same time, the chapter presents a discussion caused by Christian Zionism in evangelical circles regarding soteriological issues. There were ideas emerged in Zionist Christian circles concerning the matter of the soteriological potential of Judaism. One of those ideas was based on the concept of two covenants. However, it hasn't changed significantly evangelical soteriology. The last part of the chapter presents the most important Christian Zionist organizations in the world. Chapter 2 is entitled "Theology of Christian Zionism in Polish Evangelicalism." It is of

analytical nature - the method of text analysis was used in it. The chapter was based on literature published in Poland by representatives of Christian Zionism and evangelical circles. This literature contains both works of Polish authors and translations of books and articles from foreign languages. The chapter presents the main theological topics that have emerged in Christian Zionist circles in Poland. This chapter showed that Jews and Israel were portrayed positively in Polish evangelical publications after 1945. It was so due to the adoption of dispensationalist assumptions according to which Israel is to convert to Christ in the future. The mutual relation of the Church and the Synagogue was understood mainly in this way as in dispensational theology, which places the Church and Israel on two separate paths. Israel's election is permanent, but currently she is in a worse position than the Church. Israel's full blessing will manifest itself only in the future after her eschatological persecution and conversion. Later a departure from the classical dispensationalist scenario can be observed. According to more recent views, the Church and Israel will be united in the last days by a common fate. The latest model for understanding the mutual relationship of the Church and Israel is the so-called olive tree theology, according to which Israel and her reality are at the center of God's salvation history, while non-Jews were included in the reality of Israel in Christ. Despite this the evangelical view about indispensable need for personal faith in Christ to be saved remains valid. Soteriological discussions about the theology of two covenants, were not present in Christian Zionist circles in Poland. Only in one book published in Poland we can find the view – based on the Letter to the Romans – that the Judaism has a soteriological potential. This idea did not cause much discussion. There are widespread calls for practical actions for the benefit of Jews and Israel in the literature of Christian Zionism in Poland.

The third chapter is entitled: "Institutions and People Associated with Christian Zionism in Polish Evangelicalism." It has an analytical character and uses the method of monograph of institution. It was based on such literature as: legal documents – especially statutes, informants, reports, press releases, leaflets, etc. The technique of interview and participatory observation were also used to create this chapter. The following institutions of Christian Zionism in Poland have been characterized: Wspólnota „Drzewo Oliwne”, Stowarzyszenie Służba Szalom w Oświęcimiu, Misja Poślij Mnie, Fundacja Polania, Fundacja Pojednanie, Misja Polska-Izrael, Oficyna Wydawnicza Tiqva, Misja Szalom, Fundacja ESPA, Służba „Ebenezer”, Zespół Tańca Żydowskiego „Klezmer”. All of the above mentioned institutions operate on the basis of similar theological assumptions, but in a different ways, both in Churches, mainly evangelical, but also outside them. The vast majority of them are

organisations of Polish roots and only one, namely the Misja "Ebenezer" is a Polish branch of an international organization with a headquarter in Great Britain.

The fourth and final chapter bears the title: "Critical evaluation of Christian Zionism Including Polish Specificity." The chapter deals with issues related to the Christian Zionism movement that cause the most controversy. First it was pointed out that the dispensationalist scenario of the end times became one of the most important dogmas, affecting the interpretation of the Bible and preventing from the acceptance of the conclusions of modern biblical discoveries. The chapter also discusses the issue of political involvement of the movement, which may result in escalation of the conflict in the Middle East. Polish Christian Zionism is involved in a few actions supporting the State of Israel, but it is not interested in the escalation and of the Jewish-Palestinian conflict. It is more irenic. The fact that Jews and Israel are part of Christian Zionists dogmatics means that members of the chosen people are often treated as an object, and Christians are interested rather in imaginary Jews than in the real ones. This danger also applies to the Christian Zionist movement in Poland. Polish Christian Zionism remains also true to the basic theological assumptions of evangelicalism, including evangelical, relatively exclusive, soteriology. The Christian Zionist movement does not practice in Poland or in the world any dialogue with Judaism within the institutional framework. A characteristic feature of Poland is the awareness of the Holocaust, a common though not easy history, which should be a challenge to maintain good Christian-Jewish and Polish-Jewish relations. The chapter is supported with a summary, which also tries to refer to earlier parts of the work. The dissertation was provided with the final conclusion, bibliography divided into sections and appendixes.

The dissertation showed that Christian Zionism in Poland is a reflection of Evangelical Zionism abroad especially in the theological dimension. For that reason Polish Christian Zionism shares not only advantages with international Christian Zionism (such as positive perception of Jews, awareness of the evil that Christians have done to Jews, recognition of the permanence of the God's covenant with Israel, perception of Jewish roots of Christianity, care for memorabilia of the Jewish diaspora, fight against anti-Semitism) but also disadvantages such as the treatin Israel as an object, the lack of interreligious dialogue with Judaism, the perception of Jewish nation through the prism of eschatology based mainly on dispensationalism. Polish Christian Zionism is very dynamic, as evidenced by the relatively large number of active Zionist Christian institutions - associations, foundations and missions. It is relatively irenic, because it emphasizes the importance of peace between Jews on the one hand and Arabs and Palestinians on the other. A thousand-year common Polish-Jewish history

and the Holocaust that took place in Poland play an important role. Polish Christian Zionists also aim to take care of memorabilia and material monuments of the Jewish diaspora.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Prof. Bolesław".